

Данијела Јањић

Универзитет у Крагујевцу, Филолошко-уметнички факултет –
Одсек за филологију, Катедра за италијанистику, Крагујевац

DOI 10.5937/kultura2380195J
УДК 821.163.41.09-31 Црњански М.
Оригинални научни рад
Датум пријема: 17. 06. 2023.
Датум прихватања: 11. 09. 2023.

КУЛТУРОЛОШКИ ЗНАЧАЈ СУНЦА НА ПРОСТОРУ ИТАЛИЈЕ У РОМАНУ КОД ХИПЕРБОРЕЈАЦА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

Сажетак: У раду се анализира значај сунца које оно има за Милоша Црњанског у његовом роману Код Хиперборејаца. О откривају се и тумаче његова значења као симбола благодети, историјске и временске уједињености. Истовремено, сагледава се начин на који Црњански појми време и историју. Закључује се зашто су значења сунца у приповедању Црњанског, заправо, утихомиљена. У раду се, у оквиру анализе значаја сунца, показује и како су неки аспекти италијанске културе доживљени у делу Код Хиперборејаца и указује на један од могућих ширих тематских оквира које је Црњански оставио у свом роману.

Кључне речи: Милош Црњански, Код Хиперборејаца, сунце, симболика, значења

Увод

У делима Милоша Црњанског посвећеним Италији (*Љубав у Тоскани*, *Код Хиперборејаца*, *Књига о Микеланђелу*) очигледни су напор и хтење да се прихвати италијанска култура, али то се остварује тако што се њени елементи уграђују у сопствено бивствовање путем њиховог прилагођавања пишчевом доживљају света. Црњански ништа из свог окружења не прихвата безусловно и све преиспитује. Чак би и познати, обични, свакодневни појмови имали ново значење и неочекивано место на некој замишљеној скали важности која би могла да послужи у покушају да одредимо шта је све било значајно за Црњанског док је боравио у Италији. Све је подвргнуто педантној процени како би се пажљиво

пропустило кроз мрежу која дели пређашња животна искуства од суочавања са новим окружењем.

У тај механизам интеракције са новом средином, у роману *Код Хијерборејаца*, као важан фактор одређивања у и према новој култури укључује се и осећање одвојености од простора порекла. Носталгија, међутим, може да подразумева неколика значења, па тако „жеља за повратком” може да се уопшти до „туге за прошлошћу” или нечим другим, како чини Милан Кундера (*Milan Kundera*) у свом роману *Незнање*:

„Повратак се на грчком каже *nostos*. *Algos* значи патња. Носталгија је, значи, патња изазвана неоствареном жељом за повратком. За то основно значење већина Европљана може да се послужи речју грчког порекла (*nostalgia*) и другим изразима који свој корен имају у њиховом језику [...]. У сваком од језика, ове речи носе другачију семантичку нијансу. Најчешће означавају само тугу изазвану немогућношћу повратка у домовину. [...] Али то је само просторно ограничење једног свеобухватног значења. Један од најстаријих европских језика, исландски, добро разликује та два израза: *soknudur*: туговање у општем значењу и *heimfra*: туговање за домовином. Чеси, поред речи носталгија, позајмљене из грчког, имају за тај појам и сопствену именицу, *stesk*, и њој одговарајући глагол; најдирљивија реченица на чешком гласи: *styska mi se po tobe*: тугујем за тобом, не могу да поднесем бол због нашег расанка. [...] Немци ретко користе реч носталгија у њеној грчкој форми и више воле да кажу: *Sehnsucht*: туга за одсутним; али *Sehnsucht* може да се тиче онога што се збило као и онога што се још није (нова пустоловина) и не укључује обавезно идеју ностоса; јер да би се у речи *Sehnsucht* укључила идеја повратка, треба додати неку од одредби: *Sehnsucht nach der Vergangenheit*, *nach der verlorenen Kindheit*, *nach der ersten Liebe* (туга за прошлошћу, за изгубљеним детињством, за првом љубави).”¹

Црњански се у *Хијерборејацима* на необичан начин носи са носталгичним чежњама. Оне нису усмерене само ка ономе што би се за њега могло одредити као „кућа”, већ се односе и на просторе Скандинавије за које га вежу лепа сећања. Међутим, то није једина прошлост у коју се он враћа. Своје немире и чежње Црњански смирује враћајући се у прошлости читавог човечанства, а посебно у прошлост Италије. Како се у додиру са новом средином или пролази кроз културни шок или се прихвата одређена култура и њене вредности,² примећујемо да Црњански углавном прихвата италијанску културу. Ипак, њему је веома важно да она буде не само његова садашњост, него и мост између онога што је било и онога што ће можда доћи. Црњански од елемената италијанске културе гради преноси-

1 Kundera, M. (2012) *Usporavanje. Identitet. Neznanje*, prevod sa francuskog: D. Milošević (*Usporavanje*), M. Uaknin (*Identitet i Neznanje*), Beograd: Arhipelag, str. 174–175.

2 О овоме видети: Lazar, Ž. i Koković, D. (2017) *Sociologija kulture: sa elementima kulturne antropologije*, Novi Sad: Mediterran Publishing, str. 96.

оце порука из прошлости и веснике неке сетно прижељкиване утопије у виду благостања, о којој не сме да се говори, али коју је лако наслутити, посебно у меланхоличној вери у сунце, које такође надилази време и простор и омогућава преко потребан искорак из садашњости, односно њено надилажење.

Сунце као симбол блајостиања

У роману *Код Хиперборејаца* све нам се приказује као да о томе ништа не знамо и ниједан детаљ се не прећуткује као познат и подразумеван. У односу на читаоце, такав приповедачки поступак може да буде очекиван. С друге стране, када је у питању писац и протагониста романа, делује као да посматрамо примену „поетике дечачића” чији је творац италијански песник Ђовани Пасколи (*Giovanni Pascoli*):

„È dentro noi un fanciullino [...]. Quando la nostra età è tuttavia tenera, egli confonde la sua voce con la nostra, e dei due fanciulli che ruzzano e contendono tra loro, e, insieme sempre, temono sperano godono piangono, si sente un palpito solo, uno strillare e un guaire solo. Ma quindi noi cresciamo, ed egli resta piccolo; noi accendiamo negli occhi un nuovo desiderare, ed egli vi tiene fissa la sua antica serena meraviglia; noi ingrossiamo e arrugginiamo la voce, ed egli fa sentire tuttavia e sempre il suo tinnulo squillo come di campanello. Il quale tintinnio segreto noi non udiamo distinto nell'età giovanile forse così come nella più matura, perché in quella occupati a litigare e perorare la causa della nostra vita, meno badiamo a quell'angolo d'anima d'onde esso risuona. E anche, egli, l'invisibile fanciullo, si perita vicino al giovane più che accanto all'uomo fatto e al vecchio, ché più dissimile a sé vede quello che questi. Il giovane in vero di rado e fuggevolmente si trattiene col fanciullo; ché ne sdegna la conversazione, come chi si vergogni d'un passato ancor troppo recente. Ma l'uomo riposato ama parlare con lui e udirne il chiacchiericcio e rispondergli a tono e grave; e l'armonia di quelle voci è assai dolce ad ascoltare, come d'un usignuolo che gorgheggi presso un ruscello che mormora.”³

„У нама је дечачић [...]. Када смо још у нежном добу, он свој глас меша са нашим, и од два детета која јурцају и препиру се и увек се заједно боје, надају, проводе пријатне тренутке и плачу, чује се једно куцање срца, једна граја и једна цика. Али онда ми растемо, а он остаје мали; нама у очима заискре нове жеље, а његова древна спокојна зачућеност остаје неизмењена; наш глас постаје крупнији и храпавији, а његова танана звоњава се ипак и даље чује попут звонцета. Ту тајну звоњаву у младом добу не чујемо можда тако јасно као кад смо зрелији, јер у младости, заузети препиркама и залагањем за своје животне идеале, мање обраћамо пажњу на онај кутак душе у којем она одзвања. И он, невидљиви дечачић, више се устручава у близини младића, него крај одраслог човека или старца, јер пре њега доживљава као другачијег од себе него њих. Младић се уистину ретко и кратко задржава са

3 Pascoli, G. (1907) *Pensieri e discorsi*, MDCCCXCV-MCMVI, Bologna: Zanichelli, pp. 1–2.

дечачићем; разлог за то је што презире разговор с њим, попут онога ко се стиди још сувише блиске прошлости. Али сталожен човек воли да прича с њим и да слуша његово чаврљање и да му одговара на исти начин и озбиљно; а хармонија тих гласова је веома пријатна за слушање, попут неког славуја који умилно пева крај потока што жубори.”⁴

Пасколијев „дечачић” посматра свет око себе и све што види у њему изазива чуђење, јер то види по први пут, па свему даје име. Тако се понаша и песник, јер је у песнику глас „дечачића” гласнији него код других. Црњански на првим странама свог романа широм отворених очију посматра шта се дешава под његовим прозорима у Риму, односно, гледа сиромашне становнике кварта Борго који дрхте на улици чекајући да их сунчева топлота ослободи егзистенцијалне муке, будући да се њихови домови не греју, што их подстиче на непрестан психички и физички немир, а сунце је једини лек њима доступан: „Смирују се тек кад Сунце гране, онда се наслањају на зид и, од уживања, затварају очи.”⁵

Сцена, о којој обичан посматрач не би превише размишљао, Црњанског наводи на пажљиво посматрање и дефинисање тренутка када немирни свет излази из својих домова и када наступа његово смирење – када их сунце огреје. Сунце се у *Хиперборејцима* одмах појављује на сцени као основни покретач радње и добија своје прво значење: благостање (вид благостања зависи од тога за чиме јунаци жуде). Оно одређује кретање и понашање народа који Црњански посматра. Овај приказ промрзлог народа није увод у атмосферу или опис места на којем почиње радња дела. Реч је о теми потраге која се развија кроз читаво приповедање. Потрага за сунцем и смирај осећања, на граници са стањем блаженства, када се оно појави, пресликаће се и на самог писца, јер ће Црњански такође тражити сунце, због своје болести ногу: „Откад ми онај чувени лекар рече, о мојој болести, оно, ја се осећам ближи и оном сиромашном свету, што зебе ујутру, па излазим рано од куће, да не гледам ни то. На огради тврђаве, у парку, преко пута мојих прозора, седи сиротиња свако јутро, људи и жене, и цвокоћу од зиме, мада је пролеће почело. Тек кад Сунце гране, прелазе преко улица, на осунчану страну, и нешто мрмљају. [...] Ја не верујем у лекове. Само у Сунце.”⁶

Напуштање куће за Црњанског не значи баш излазак на улицу, али значи удаљавање од амбијента у којем осећа тежину свог стања. Лекар га упућује у санаторијум, нешто даље од његовог стана, где ће га лечити „ултракратким таласима струје” за које доктор Црњанском каже да су они „Сунце”, пошто му Црњански саопшти да само у сунце верује. Сунце лечи све. Црњански му се клања, а проналазио га је и у Скандинавији, која представља простор благостања у његовом сећању: „Сунце тамо до зоре сија. [...] Дабогме и у Скандинавији има сиротиње, која зебе, и ја не мислим да то треба да заташкавам. Има и тамо неправде, лажи,

4 Превод са италијанског на српски је наш.

5 Crnjanski, M. (1983) *Kod Hiperborejaca*, I, Beograd: Nolit, str. 7–8.

6 Исто, стр. 13–139.

злобе, пакости и подлаца, али те куле светиљке светле тако лепо, у ноћи. Тамо има Сунца, и ноћу.”⁷

Сунцу је поверена улога медијатора између Италије и Скандинавије и оно у *Хиперборејцима* добија своје друго значење: просторни ујединитељ. Преко њега се отвара могућност причања о искуству путовања по северним пределима.

Сунце као њпросторни ујединитељ

Писац нам не открива експлицитно зашто је одлучио да у Риму сређује своје мисли и белешке о Скандинавији, због чега се тражење тананих веза, поред сувише очигледних супротности, између Италије и северних предела намеће као природна читалачка потреба. Један од одговора лежи, наравно, у чињеници да је Италија „земља Сунца”⁸, како је многи зову, и у представљању Хипербореје као места „где неко вечно Сунце сја”⁹, док су Италијани „несумњиво, синови Сунца”¹⁰, а „Италија увек учи исто: радост”¹¹; Хиперборејци, такође, живе под „вечним Сунцем” и „у вечној радости”.¹² Италија, несебично пуна сунца, нуди илузију Хипербореје, о којој се машта, али која је недостижна: „Млади Швеђанин се смеје, па каже, да је брод, море, Север, за те људе, завичај — и да га не би мењали, ни за злато. Може бити. Само мора признати да тамо има једна бескрајна ледена пруга, вечног леда — коју сам угледао изнад Шпицбергена, и ја. Почине вечни лед. Пустош је стравична. Иако сам и ја, као сваки човек, уобразио, да иза тога мора бити земља неког вечног Сунца. Код Хиперборејца.”¹³

Италија, међутим, није илузија, стварна је и Црњански је у њој, препуштен себи и својим мислима о просторима среће, на које га подстиче италијанско сунце. Зато се присећа и Скандинавије која га је својевремено нагнала да сања о Хипербореји. Сунце Хипербореје није обично сунце, већ митско, исконско, оно које продире у срж бића и испуњава га вечном радошћу; али ни сунце Италије није лишено митских и исконских вредности – на Тргу народа (*Piazza del Popolo*) у Риму стоји један антички симбол:

„Наша поворка, међутим, изишла је била на оближњи, каменити, трг. У среди ни тог трга има обелиск Сунцу, који је у Рим пренет из старог Египта. Око њега леже четири, каменита лава. [...] Неко време, не знам зашто, официр, који води,

7 Исто, стр. 24–26.

8 Crnjanski, M. (1983) *Kod Hiperborejaca*, II, Beograd: Nolit, str. 236.

9 Исто, стр. 65.

10 Исто, стр. 39.

11 Исто, стр. 236.

12 Исто, стр. 162.

13 Исто, стр. 78.

врти нас, око тог обелиска, као око Сунца, а затим прелази на другу страну и одјахује са точка, испред сластичаре ’Розати.’”¹⁴

Тај обелиск је донет из Египта у време римског цара Октавијана Августа (*Gaius Julius Caesar Augustus, Octavian*), који се посебно клањао Аполону, богу Сунца. Обелиск је израђен у Египту, у 13. веку пре нове ере, за време фараона Сетија I и његовог сина Рамзеса II за храм бога Ра, који је поистовећиван са Сунцем, у Хелиополису, граду Сунца. Ако је могуће повезати простор Египта и простор Италије путем симбола Сунца у виду монолитног каменог стуба, зашто не би само Сунце повезивало Италију и Хипербореју – уосталом, Ра је „творца света”.¹⁵ А повезаност свега на свету осећао је и Микеланђело (*Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni*), баш због присуства свемоћног Сунца, како сматра Црњански: „Ни у Тиберију није ништа тако дивно, као оно што смо МИ у Тиберију. Ја сам, на пример, са својим пријатељима, проучавајући ратове Тиберија, тамо, где је сад моја земља, дошао до уверења, да се, тамо, најдуже задржала религија о Сунцу. Можда ће лако замислити, колико ме је изненадило, кад, у Микеланђелу, нађох, стих, који каже: да је то увек исто Сунце које покреће, смирује, и поправља, све, што се налази у свемиру. [...] Значи. Микеланђело у својој усамљености осећа толике везе у свету. Није Галилеј, а говори о Сунцу лепше, него Галилеј.”¹⁶

Сунце, као ужарена звезда, недвосмислено може да асоцира на ужареност лаве, која је дубоко укорењена у италијанској култури и у њеном простору, обликованом и активношћу вулкана, који повезују пређашње искуство путовања Црњанског по северним крајевима и боравак у Италији и изненађујуће снажно повезују Скандинавију и Италију, јер вулкани су на Исланду претходили леду. Говорећи, дакле, о Исланду, Црњански овако приповеда: „Последња ерупција вулкана била је године 1924. Иако тамо и сад има 130 вулкана, последња, већа ерупција — катастрофална — забележена је 1783. године. Те године проговорио је вулкан који се зове Лаки. Његова, сад већ скамењена, избачена, лава, обухвата површину од 40 кв. километара. Да бих замислио тај ужас тог дана, кажу ми, да је први предзнак оног што је после дошло био један огроман облак, као и онда, кад је засута, крај Неапоља, Помпеја. После тог облака појавише се у ваздуху стубови пламена, а реке су се исушиле на земљи. За неколико тренутака, река Екафта, која је широка 400 метара, била се претворила у пару. Исланд се проламао од грмљавине и подземног тутња. Крајем септембра ерупције су трајале, непрекидно, пет дана. Велики писац Исланда, Гунар Гунарсон [*Gunnar Gunnarsson*], каже: Људи су тада видели својим очима како куће јуре према мору, у суноврат. Давили су се у отровном диму крај блеска муња и шиктања ватре из земље која се тресла. Они, који се беху затекли на пашњацима, стајали су у пепелу до колена. Могли су да посматрају стоку у самрт-

¹⁴ Исто, стр. 173–174.

¹⁵ Garden, N., Olorenšo, R., Garden, Ž. i Klajn, O. *Larousse – mali rečnik simbola*, превели s francuskog Berberina, G. i Rakić, B. (2011), Beograd: Laguna, str. 477.

¹⁶ Crnjanski, M. (1983) *Kod Hiperborejaca*, II, нав. дело, стр. 224.

ним мукама. Сусед је гледао кућу суседа, како плови и како се ваља у реци од пламена, и како нестаје. Читајући то ја помислих, први пут, да људи који имају такве успомене, из Хипербореје, морају имати на души траг свега тога. После ватре, на Исланд је дошао лед.”¹⁷

Повезавши простор Италије са простором Скандинавије, Црњански је створио могућност да се радња романа не одвија на једном одређеном месту, иако је приповедач једини лик свестан тога. Створио је оно што Јелена Тодоровић назива „флуидност простора”.¹⁸ Насупрот томе, постоји „флуидност времена”¹⁹ и њу је лако осетити у роману *Код Хиперборејаца*. Нема јасних граница између прошлости и садашњости. Све што је било, ту је и даље и указује на све што може да дође. Некадашњи немирни историјски догађаји у сећању Црњанског роје се услед надолазећег рата, а меланхолија уметника и књижевника најављује душевно стање које притиска приповедача, упркос свим напорима да му се одупре, док се жудња за благостањем огледа у сећању на Скандинавију. Све теме уједињене су на временском плану. Временски распон од израде египатског обелиска до тренутка приповедања даје сунцу још једно значење: временски ујединитељ.

Сунце као временски ујединитељ

Свако враћање у прошлост Црњанског као да неизоставно доказује да је све у вези једно с другим, јер се наизглед међусобно неповезане теме укрштају у разговорима и дају слику света у којем је узрок истовремено и последица неких пређашњих догађаја. Црњанскове шетње кроз прошлост претходних векова прожете су неизбежном дозом меланхолије, понетом из пишчеве садашњости, као да „црно сунце”²⁰ из прикрајка обасјава свако кретање и бивање. Али Црњански никада не дозвољава да приповедање у потпуности склизне у меланхолију или резигнацију. Увек јој проналази идеалну противтежу како се круг приче и контемплација не би затворили. „Црном сунцу” Црњански супротставља једно сунце прошлости које значи радост. О том сунцу је свету приповедао Фрања Асишки (*San Francesco*

17 Исто, стр. 47–48.

18 Todorović, J. (2018) *Večna sadašnjost: barokna kultura u modernoj sadašnjosti*, Beograd: Clio, str. 133–140.

19 Исто, стр. 115–123.

20 Користимо израз Јулије Кристеве (*Julia Kristeva*) по којем носи наслов и њена књига у којој, између осталог, каже следеће: „Фиксиран у прошлости, назадујући у рај или пакао непролазног искуства, меланхолик је чудно сјећање: све је довршено, изгледа да ће рећи, али ја сам вјеран тој довршености, ја сам тим прикован, не постоји могућа револуција, без будућности... Хипертрофирана хиперболична прошлост заузима све димензије психичког трајања”; Кристева, Ј. (1994) *Црно сунце: гейресија и меланхолија*, Нови Сад: Светови, стр. 79. Црњански неретко остаје у димензијама своје прошлости, али и димензијама прошлости човечанства, доживљене кроз искуство читања и истраживања.

d'Assisi) у својој песми *Похвала створења* (*Laudes creaturarum*), односно, у *Песми о браћу Сунцу* (*Cantico di frate Sole*),²¹ како гласи други назив песме: „У тренутку кад Црква, кад Папа, кад цела Италија тражи рај у загробном животу, један фратар, талијански, који би требао да мисли само о животу после смрти, каже најлепше речи о земљи, о нашем глобу, о радости у овоземаљском животу. Он је назвао Сунце братом нашим, као и ветар, а сестром нашом Луну, назвао је сестром својом и смрт, а име брата дао и ватри, па и курјаку у Губију. Према учењу Цркве, према Папином наређењу, требало је да он шири мисао, да нас блаженство чека, тек после смрти, у загробном животу. Место тога, тај фратар говори о оном, што је, на овом свету, лепо. О овој земљи, а не оној у гробу. О пролећу, о птицама, о брду.”²²

То сунце које хвали Фрања Асишки симбол је овоземаљске лепоте, радосног живота, ослобођеног стега материјалног и оваплоћеног у љубави за све што је Бог створио. Човек је ту тек једно од божијих створења, истинска „послушна нит универзума”, која вибрира у сагласју са свим створеним. Када је Ђузепе Унгарети (*Giuseppe Ungaretti*), након искуства борбе у Првом светском рату, саставио стихове у којима, у својој песми „Реке” (*I fiumi*), говори о „послушној нити универзума” („una docile fibra / dell’universo”²³), на њих је надовезао стихове у којима каже да је за њега мучење када није у сагласју („Il mio supplizio / è quando / non mi credo / in armonia”²⁴). И заиста, не постоји бољи положај човека, него бити у сагласју са свим створеним, пун љубави према свему, уколико се жели достићи блаженство душе, тако преко потребно савременом човеку. Црњански је осећао суштину фрањевачког учења и након седам векова од како је оно настало. Учење Фрање Асишког за Црњанског је безвремено,²⁵ а добија и димензију просторног ујединитеља у настојању да се у њему говори „најлепше [...] о нашем глобу”. Песма фратра из Асизија враћа нас и на почетак романа *Код Хиперборејца*, јер не можемо да се не сетимо

21 Морућа је и варијанта *Песма Сунцу*, као и *Песма браћу Сунцу*.

22 Crnjanski, M. (1983) *Kod Hiperborejaca*, I, нав. дело, стр. 267.

23 Ungaretti, G. I fiumi, in: *Poeti italiani del Novecento*, ed. P. V. Mengaldo, Milano: Arnoldo Mondadori Editore, p. 395.

24 Исто.

25 О значају Фрање Асишког за стваралаштво Црњанског и других српских књижевника писали су Драган Бошковић; Бошковић, Д. Б. (2013) Андрићеви понори: проклетство и светост, у: *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. II, *Немојухе: завети човека и књижевности*, приредио Бошковић, Д. (2013), Крагујевац, Филолошко-уметнички факултет, стр. 81–86; Бошковић, Д. Б. (2023) Италијански (фрањевачки) светитељи у српској међуратној књижевности, *Наслеђе* бр. 54, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, стр. 25–47 и Данијела Јањић; Јањић, Д. М. (2018) Свети Фрања Асишки у есејима и путописима српских књижевника (Иво Андрић, Милош Црњански, Јован Дучић, Исидора Секулић), *Књижевна историја* бр. 164, Београд: Институт за књижевност и уметности–; Јањић, Д. М. (2019) Утицај Фрање Асишког на Јелу Спиридоновић Савић: „Сиромаштво, Љубав, Смрт” у поеми *Перјаменити*, *Наслеђе*, Крагујевац.

сиромашног народа Рима који излази да га огреје сунце када помислимо на фрањевачко добровољно прихватање сиромаштва и братско „Сунце”.

Закључак: сунце као ујџојџијски симбол

Сезање у далеку прошлост омогућава Црњанском да осети повезаност свега на свету и да пронађе своје место у њему, то јест, да верује да је део универзума, да је његова „послушна нит”, без обзира на то где се тренутно и у каквој ситуацији налазио. Док сања о Хипербореји, тражи је и свуда око себе, у свим временима и просторима. Сунце као хиперборејски елемент омогућава му да на јави истински осети и доживи део свог сна. Од сунца је сачинио своју „религију”: „Ја сам од Сунца направио читаву религију, иако зна, да ми је лекар то забранио. Ја сам Аурелијан. Ко? Аурелијан – виче он, кроз смех, у телефон. Пошто је у нашем друштву сваки имао надимак (мене су звали: Иперборео), чудим се зашто ме назива, сад, Аурелијан? Зато, каже, што је Аурелијан хтео да Сунце начини државном вером, тамо, где ја стално истичем, да се сад налази мој народ. Хтео је да из једног нашег гарнизона, у Сиску, прогласи, Сунце, господарем у Риму. Sol Dominus Imperii Romani. Зар то нисам знао?”²⁶

Ујединити простор и време да би се створила идеална димензија и могућност лакшег, иако само имагинарног, повратка у просторе и времена среће, представља утопијски покушај. На тај начин омогућено је лакше подношење садашњости и неизвесне будућности. Истовремено, Црњански успева да доживи италијанску културу као себи блиску тумачећи је у кључу својих тренутних размишљања и расположења. Сунце у роману *Код Хиперборајца* добија културолошка значења у којима се укрштају симболика коју оно има у италијанској историји и култури и симболика коју Црњански гради око њега. Пратећи и тумачећи та значења открива се један од могућих оквира унутар којих се развијају остале теме у роману.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА:

- Бошковић, Д. Б. (2013) Андрићеви понори: проклетство и светост, у: *Српски језик, књижевности, уметности*, књ. II, *Немојуће: завешћ човека и књижевности*, приредио Бошковић, Д. (2013), Крагујевац, Филолошко-уметнички факултет, стр. 81–86.
- Бошковић, Д. Б. (2023) Италијански (фрањевачки) светитељи у српској међуратној књижевности, *Наслеђе* бр. 54, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, стр. 25–47.

²⁶ Crnjanski, M. (1983) *Kod Hiperborejaca*, I, нав. дело, стр. 376.

- Garden, N., Olorenšo, R., Garden, Ž. i Klajn, O. (2011) *Larousse – mali rečnik simbola*, preveli s francuskog Berberina, G. i Rakić, B., Beograd: Laguna.
- Јањић, Д. М. (2018) Свети Фрања Асишки у есејима и путописима српских књижевника (Иво Андрић, Милош Црњански, Јован Дучић, Исидора Секулић), *Књижевна историја* бр. 164, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Јањић, Д. М. (2019) Утицај Светог Фрање Асишког на Јелу Спиридоновић Савић: „Сиромаштво, Љубав, Смрт” у поеми *Періаментіи, Наслеђе*, Крагујевац.
- Кристева, Ј. (1994) *Црно сунце: гејресција и меланхолија*, Нови Сад: Светови.
- Kundera, M. (2012) *Usporavanje. Identitet. Neznanje*, prevod sa francuskog: Milošević, D. (*Usporavanje*), Uaknin, M. (*Identitet i Neznanje*), Beograd: Arhipelag.
- Lazar, Ž. i Koković, D. (2017) *Sociologija kulture: sa elementima kulturne antropologije*, Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Pascoli, G. (1907) *Pensieri e discorsi, MDCCCXCV-MCMVI*, Bologna: Zanichelli.
- Todorović, J. (2018) *Večna sadašnjost: barokna kultura u modernoj sadašnjosti*, Beograd: Clio.
- Ungaretti, G. I fiumi, in: *Poeti italiani del Novecento*, ed. P. V. Mengaldo, Milano: Arnoldo Mondadori Editore, pp. 394–397.
- Crnjanski, M. (1983) *Kod Hiperborejaca*, I, Beograd: Nolit.
- Crnjanski, M. (1983) *Kod Hiperborejaca*, II, Beograd: Nolit.

Danijela Janjić

University in Kragujevac, Philology and Arts Faculty – Philology Department,
Italian Studies Group, Kragujevac

CULTURAL SIGNIFICANCE OF THE SUN IN ITALY
IN THE NOVEL *AT HYPERBOREANS* BY MILOŠ CRNJANSKI

Abstract: The paper analyses the importance of the Sun for Miloš Crnjanski in his novel *At Hyperboreans*. Its meanings are revealed and interpreted as a symbol of well-being and as a spatial and temporal unifier. At the same time, the way in which Crnjanski understands time and space is contemplated. The paper reveals why the meanings of the Sun in Crnjanski's narration are, in fact, utopian. Through an analysis of the importance of the Sun, the paper also shows how some aspects of Italian culture were experienced in the novel *At Hyperboreans*, and reveals one of the possible broader thematic frameworks that Crnjanski has set in his novel.

Key words: Miloš Crnjanski, *At Hyperboreans*, Sun, symbolism, meanings